

احکام و حقوق کودکان در اسلام

تحت اشراف

حضرت آیت الله شیخ محمد جواد فاضل لنکرانی دامت برکاته

جلد اول

مؤلف: قدرت الله انصاری

مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام

معاونت پژوهش

سرشناسه	: انصاری، قدرت الله
عنوان و نام پدیدآور	: احکام و حقوق کودکان در اسلام برگرفته از موسوعه احکام الاطفال و ادلتها محمدجواد فاضل لنکرانی / مؤلف قدرت الله انصاری.
مشخصات نشر	: قم: مرکز فقهی ائمه اطهار (ع)، ۱۳۹۱.
مشخصات ظاهری	: ج ۲.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۵۶۹۴-۴۸-۲
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
یادداشت	: ج ۲، چاپ اول: ۱۳۹۱ (فیا)
موضوع	: کودکان (فقه)
موضوع	: فقه جعفری - رساله عملیه
موضوع	: فتوای شیعه - قرن ۱۴
موضوع	: فقه تطبیقی
موضوع	: والدین و کودک (اسلام)
شناسه افزودن	: فاضل لنکرانی، محمدجواد، ۱۳۴۱ - موسوعه احکام الاطفال و ادلتها: مقارنه تفصیلی بین مذهب الامامیه والمذاهب الاخری. برگزیده
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۱ ۲۰۱ ف ۹ ک / ۱۹۸ BP
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۳۰
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۹۲۰۳

احکام و حقوق کودکان در اسلام (جلد اول)

مؤلف: قدرت الله انصاری

تاریخ نشر: ۱۳۹۲ * نوبت چاپ: اول * چاپ: اعتماد

ناشر: انتشارات مرکز فقهی ائمه اطهار (ع)

ویراستار: محمد مهدی مقدادی

شمارگان: ۱۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۶۹۴-۴۶-۸

قیمت: ۱۸۵۰۰ تومان

مرکز بخش: قم، میدان معلم، مرکز فقهی ائمه اطهار (ع)، تلفن: ۷۸۳۳۳۰۳ و ۷۷۹۴۴۹۴

قم شعبه ۱: خیابان ارم، جنب مدرسه کرمانی ها، تلفن: ۷۷۴۴۲۷۱، ۷۷۴۴۲۸۱

شعبه تهران: سه راه ضرابخانه، پاسداران، خیابان شهید کاشی ها، پلاک ۶ تلفن: ۲۲۸۴۳۹۶۵

فهرست مطالب

۱۵	مقدمه معاونت پژوهانی
۲۱	پیش گفتار
۲۱	اهمیت فقه و جایگاه فقها
۲۲	فقه شیعه، به مثابه میراثی پرمایه
۲۳	ضرورت بررسی احکام و حقوق کودک در فقه
۲۷	مسئولیت خطیر نسبت به کودکان
۲۸	درباره کتاب حاضر
۲۸	اهداف در تألیف این کتاب
۲۹	مشخصات این کتاب
۳۱	نحوه تدوین مباحث کتاب
۳۲	ساختار کتاب

فصل اول

کلیات / ۳۵

۳۷	گفتار اول: حق، حقوق، تکلیف، حکم
۳۷	الف: معنای حقوق
۳۸	ب: معنای حق
۳۲	ج: مفهوم تکلیف و شرایط آن
۳۳	د: مفهوم و معنای حکم
۳۴	هـ: اقسام حکم
۳۶	و: افتراق حق با حکم

گفتار دوم: کودک (صغیر)، حجر ۵۸

۱. کودک در لغت ۵۸

۲. کودک در فقه ۶۰

۳. کودک (صغیر) در حقوق مدنی ۶۰

۴. کودک در کنوانسیون حقوق کودک ۶۱

۵. مراحل سنین کودک در فقه ۶۱

۶. کودک ممیز ۶۲

۷. تحقیق در این مسأله ۶۴

۸. حجر در لغت و اصطلاح فقهی ۶۵

۹. اقسام حجر ۶۵

۱۰. موجبات حجر ۶۶

۱۱. حجر در حقوق مدنی ۶۶

۱۲. حجر مایمی و حجر سوء ظنی ۶۷

۱۳. ادله فقهی حجر کودک ۶۸

۱۴. مبنای حقوق حجر کودک ۷۱

گفتار سوم: بلوغ ۷۲

۱. اهمیت تحقیق در مورد بلوغ ۷۲

۲. بلوغ در لغت و فقه و حقوق ۷۳

۳. علائم بلوغ ۷۴

۴. علامت اول: احتلام ۷۴

۵. ادله فقهی علامت بودن احتلام ۷۵

۶. مباحث مطرح شده در ذیل علامت اول ۷۹

۷. علامت دوم: انبثات (رویش موی خشن) ۸۰

۸. علامت سوم: سن بلوغ ۸۲

۹. ادله فقهی معیار سن بلوغ پسران ۸۲

۱۰. ادله فقهی معیار سن بلوغ دختران ۸۴

۱۱. علامت چهارم و پنجم در بلوغ دختران ۸۷

۱۲. تحقیق در سن بلوغ دختران ۸۹

۱۳. ترجیح دیدگاه مشهور فقها ۹۳

گفتار چهارم: رشد ۹۷

۱. رشد در لغت ۹۷

۲. رشد در اصطلاح فقها ۹۸

۳. ادله دیدگاه فقها در مورد رشد ۹۸

۴. تحقیق در مفهوم رشد ۱۰۰

۵. اعتبار ملکه‌ی نفسانی ۱۰۲

۶. اعتبار عدالت در تحقق رشد ۱۰۳

۷. رشد در حقوق مدنی ۱۰۴

۸. سفیه در لغت و اصطلاح ۱۰۵
 ۹. حکم فقهی سفیه ۱۰۶
 ۱۰. احرار رشد ۱۰۷
 ۱۱. وقت آزمایش ۱۰۸
 ۱۲. اثبات رشد ۱۰۹
 ۱۳. مقایسه رفع حجر در فقه با حقوق موضوعه ۱۱۳

فصل دوم

احکام کلی مسئولیت در برابر کودک / ۱۱۵

- گفتار اول: ولایت بر کودک ۱۱۷
 ۱. ولایت در لغت و اصطلاح ۱۱۷
 ۲. انواع ولایت در فقه ۱۱۹
 ۳. انواع ولایت در حقوق مدنی ۱۲۱
 گفتار دوم: احکام وصیت نسبت به کودک ۱۲۳
 ۱. وصیت در لغت و اصطلاح ۱۲۳
 ۲. وصیت در اصطلاح حقوق مدنی ۱۲۴
 ۳. شرط بودن بلوغ در وصی ۱۲۵
 ۴. وصی در حقوق مدنی ۱۲۷
 گفتار سوم: ولایت حاکم، قضات، و عدول مؤمنین بر کودکان فاقد سرپرست ۱۳۳
 الف: ولایت حاکم اسلامی بر کودکان بی سرپرست ۱۳۳
 ب: ادله فقهی ولایت حاکم بر ایتام ۱۳۴
 ج: ولایت حاکم در حقوق مدنی ۱۳۹
 د: ولایت قضات بر کودکان بی سرپرست ۱۴۰
 هـ: ادله فقهی ولایت قضات بر کودکان بی سرپرست ۱۴۲
 و: ولایت یا اختیارات قاضی (دادگاه) در حقوق مدنی ۱۴۵
 ز: ولایت و اختیارات قیّم در فقه و حقوق ۱۴۶
 ح: دادگاه صالح برای نصب قیّم ۱۴۹
 ط: ولایت عدول مؤمنین بر ایتام و کودکان بی سرپرست ۱۵۳
 گفتار چهارم: شرایط و محدوده ولایت و پایان آن ۱۵۹
 الف: شرایط اعمال ولایت ۱۵۹
 ب: ادله فقهی اعتبار مصلحت در اعمال ولایت ۱۶۰
 ج: رعایت مصلحت کودک در حقوق مدنی ۱۶۱
 د: پایان ولایت، وصایت و قیمومت ۱۶۱

فصل سوم

مستحبات ازدواج یا رعایت حقوق کودک

قبل از ولادت و در دوران حمل / ۱۶۳

- گفتار اول: زمینه‌سازی جهت رعایت حقوق کودک قبل از ازدواج..... ۱۶۵
۱. طرح مسأله..... ۱۶۵
 ۲. بهترین بنیان در اسلام..... ۱۶۵
 ۳. حق داشتن پدر و مادر شایسته..... ۱۶۷
 ۴. زمینه‌های رعایت حق کودک قبل از ازدواج..... ۱۶۸
 ۵. ازدواج مکروه..... ۱۷۷
 ۶. نتیجه‌گیری از مباحث گذشته..... ۱۸۱
 ۷. پاسخ به یک پرسش..... ۱۸۲
 ۸. شرایط انعقاد نطفه و تشکیل جنین..... ۱۸۳
- گفتار دوم: احکام جنین و رعایت حقوق کودک پیش از تولد..... ۱۹۴
۱. تغذیه مادر در ایام بارداری..... ۱۹۴
 ۲. اضطراب به خوردن غذای حرام..... ۱۹۷
 ۳. حق حیات جنین..... ۱۹۹

فصل چهارم

حقوق کودک بعد از ولادت / ۲۴۳

- گفتار اول: انجام امور اعتقادی و مذهبی بعد از تولد نوزاد..... ۲۴۵
۱. تجاوز به حقوق کودکان قبل از ظهور اسلام تا به امروز..... ۲۴۵
 ۲. غسل نوزاد..... ۲۴۹
 ۳. گفتن اذان و اقامه در گوش نوزاد..... ۲۵۰
 ۴. کام‌برداری..... ۲۵۲
 ۵. تراشیدن سر نوزاد در روز هفتم..... ۲۵۳
 ۶. عقیقه برای نوزاد..... ۲۵۴
 ۷. شرایط عقیقه..... ۲۵۵
 ۸. ولیمه در تولد کودک..... ۲۵۸
 ۹. حق داشتن نام شایسته..... ۲۵۹
 ۱۰. بهترین نام‌ها..... ۲۶۱
 ۱۱. بدترین نام‌ها..... ۲۶۲
 ۱۲. مقایسه حق اسم برای کودک در اسلام با کنوانسیون حقوق کودک..... ۲۶۳
 ۱۳. ختنه نوزاد پسر..... ۲۶۷

۲۶۸	۱۴. جواز تأخیر ختنه تا زمان بلوغ
۲۶۸	۱۵. وجوب ختنه بعد از بلوغ
۲۶۸	۱۶. دعا در وقت ختنه
۲۷۰	۱۷. استحباب تبریک و تهنیت در تولد نوزاد
۲۷۱	۱۸. اهمیت سنت تبریک تولد نوزاد
۲۷۲	گفتار دوم: رعایت حق کودک در نسب و هویت
۲۷۲	۱. مفهوم نسب در لغت، فقه و حقوق
۲۷۴	۲. حق ثبت نسب
۲۷۵	۳. وجوب ثبت نسب نوزاد بر والدین
۲۷۸	۴. نتیجه
۲۷۸	۵. وجوب اقرار و اعتراف به نسب
۲۸۰	۶. اثبات نسب در نکاح صحیح
۲۸۰	۷. دلیل دیدگاه فقهایان
۲۸۲	۸. تعمیم حکم راجعاً به ارجاع موقت
۲۸۲	۹. شرایط اثبات نسب
۲۹۲	۱۰. شرایط تحقق و اثبات نسب بر حقوق
۲۹۳	۱۱. آثار الحاق کودک به والدین
۲۹۵	۱۲. چند فرع فقهی در ارتباط با نسب کودک
۲۹۹	گفتار سوم: نسب ناشی از شبهه و زنا
۲۹۹	الف: نسب ناشی از وطی به شبهه
۳۰۲	ب: نسب ناشی از زنا
۳۱۰	گفتار چهارم: تلقیح مصنوعی
۳۱۰	۱. مفهوم تلقیح در لغت و اصطلاح
۳۱۲	۲. جواز تلقیح مصنوعی در بعضی از صور
۳۱۳	۳. حرمت تلقیح با نطفه مرد بیگانه
۳۱۴	۴. دلایل فقهی این دیدگاه
۳۲۲	۵. نسب در تلقیح مصنوعی
۳۲۶	۶. ادله تحقق نسب در تلقیح مصنوعی
۳۲۹	۷. نسب ناشی از لقاح مصنوعی در حقوق مدنی
۳۳۰	۸. تذکر چند مطلب
۳۳۲	۹. انتقاد صاحب نظران حقوقی از تلقیح مصنوعی
۳۳۴	گفتار پنجم: اقرار به نسب (اقرار به پدری)
۳۳۴	۱. طرح مسأله
۳۳۵	۲. شرایط نفوذ اقرار به نسب در فقه
۳۳۶	۳. شرایط نفوذ اقرار به نسب در حقوق مدنی

۴. عدم فرق بین پدر و مادر در اقرار به نسب ۳۳۷
 ۵. انکار نسب بعد از اقرار ۳۳۸
 ۶. تذکر چند مطلب ۳۳۹

فصل پنجم

احکام لقیط (گمشده) و تبنی (فرزندخواندگی) / ۳۴۱

- گفتار اول: احکام لقیط ۳۴۳
 ۱. مفهوم لقیط در لغت و اصطلاح ۳۴۳
 ۲. شرایط ملقط ۳۴۴
 ۳. وظایف ملقط ۳۴۵
 ۴. احکام لقیط ۳۴۹
 ۵. وارث لقیط ۳۵۴
 گفتار دوم: احکام تبنی (فرزندخواندگی) ۳۵۶
 ۱. مفهوم تبنی ۳۵۶
 ۲. حرمت تبنی ۳۵۶
 ۳. ادله حرمت تبنی ۳۵۷
 ۴. عدم اثبات نسب با تبنی ۳۵۷
 ۵. پریشی درباره تبنی ۳۶۱
 ۶. تأکید اسلام به نگهداری از اطفال بی سرپرست ۳۶۴
 ۷. حرمت اطفال مجهول النسب با خانواده‌های سرپرست ۳۶۸
 ۸. فرزندخواندگی در حقوق مدنی ۳۶۹
 ۹. آثار حکم سرپرستی، حضانت و ولایت ۳۷۱

فصل ششم

احکام و حقوق کودک در تغذیه، رضاع و نفقه / ۳۷۳

- گفتار اول: حق کودک در تغذیه با شیر مادر ۳۷۵
 ۱. اهمیت شیر مادر ۳۷۵
 ۲. نمونه‌هایی از آیات و روایات در اهمیت شیر مادر ۳۷۶
 ۳. فواید شیر مادر ۳۷۹
 ۴. حق تغذیه کودک در کنوانسیون حقوق کودک ۳۸۱
 گفتار دوم: احکام فقهی شیر دادن به نوزاد (رضاع) ۳۸۲
 الف: وجوب شیردادن مادر به نوزاد ۳۸۲
 ب: عدم وجوب شیر دادن بر مادر ۳۸۳
 ج: حق تقدم مادر در شیر دادن به نوزاد ۳۸۵

۳۸۸	د: استحقاق مادر برای گرفتن اجرة المثل شیر دادن
۳۸۹	هت: مدت شیرخوارگی و چگونگی آن
۳۹۱	و: شیرخوارگی بیش از دو سال
۳۹۳	ز: حق تغذیه کودک با شیر مادر در حقوق مدنی
۳۹۴	ح: شیرخوارگی و ایجاد محرمیت و قرابت
۳۹۵	ط: ادله فقهی ایجاد قرابت با شیرخوارگی
۳۹۶	ی: شرایط پیدایش قرابت رضاعی و محرمیت با رضاع
۴۰۰	ک: احکام مترتب بر رضاع
۴۰۱	ل: قرابت رضاعی در حقوق مدنی
۴۰۳	گفتار سوم: کودک و حق نفقه
۴۰۳	۱. نفقه در لغت و اصطلاح
۴۰۴	۲. وجوب نفقه کودک بر والدین
۴۰۴	۳. ادله وجود نفقه کودک بر والدین
۴۰۷	۴. نفقه نوه و نتیجه
۴۰۸	۵. استحباب تأمین نفقه اولاد اقارب
۴۱۰	۶. ترتیب وجوب نفقه
۴۱۲	۷. شرایط انفاق کننده و مستحق انفاق
۴۱۳	۸. وجوب کسب در آمد برای تأمین نفقه اولاد
۴۱۵	۹. پایان زمان وجوب نفقه
۴۱۶	۱۰. مقدار نفقه
۴۱۷	۱۱. ترتیب در پرداخت نفقه
۴۱۹	۱۲. الزام به انفاق
۴۲۰	۱۳. نفقه کودک در حقوق مدنی
۴۲۱	۱۴. شرایط متفق علیه و انفاق کننده در حقوق مدنی
۴۲۲	۱۵. مقدار نفقه در حقوق مدنی
۴۲۲	۱۶. متقابل بودن نفقه اقارب
۴۲۳	۱۷. الزام به انفاق نفقه اقارب
۴۲۴	گفتار چهارم: نفقه کودکان بی سرپرست، یتیم و فقیر
۴۲۴	الف: طرح مسأله
۴۲۴	ب: زکات اموال
۴۲۵	ج: زکات فطره
۴۲۶	د: انواع کفارات
۴۲۹	هت: انفال
۴۳۳	و: خراج و جزیه
۴۳۳	ز: خمس درآمدها
۴۳۵	ح: صدقات مستحبی

فصل هفتم

حضانة، تعلیم و تربیت کودک / ۴۳۷

۴۳۹	گفتار اول: حق حضانة.....
۴۳۹	۱. حضانة در لغت و اصطلاح فقه.....
۴۴۰	۲. وجوب حضانة.....
۴۴۲	۳. ماهیت حضانة (حق یا تکلیف).....
۴۴۳	۴. تعیین اولویت در حضانة اطفال.....
۴۴۳	۵. ادله فقهی این نظریه.....
۴۴۶	۶. حضانة طفل در صورت فوت پدر یا مادر.....
۴۴۶	۷. ادله این دیدگاه.....
۴۴۷	۸. حضانة کودک در صورت فوت والدین.....
۴۴۸	۹. شرایط حاکم.....
۴۵۳	۱۰. سبب حضانة اطفال و اولویت.....
۴۵۳	۱۱. حق ملاقات طفل در مدت حضانة.....
۴۵۵	۱۲. اجرت حضانة.....
۴۵۶	۱۳. پایان زمان حضانة.....
۴۵۷	۱۴. ادله فقهی این دیدگاه.....
۴۵۸	۱۵. مراقبت و نظارت بر نوجوانان.....
۴۵۸	۱۶. مسائل مربوط به حضانة در حقوق مدنی.....
۴۶۴	گفتار دوم: حق تعلیم و تربیت.....
۴۶۴	۱. تربیت در لغت.....
۴۶۴	۲. تعریف تربیت.....
۴۶۵	۳. تربیت در اصطلاح فقه و حقوق.....
۴۶۶	۴. تعلیم در لغت.....
۴۶۶	۵. تعریف تعلیم.....
۴۶۷	۶. تعلیم در اصطلاح فقهها.....
۴۶۷	۷. اهمیت تعلیم و تربیت در اسلام.....
۴۷۲	۸. اهمیت تعلیم و تربیت در دوران کودکی.....
۴۷۳	۹. سفارش اولیای دین به تعلیم و تربیت در دوران کودکی.....
۴۷۷	۱۰. اقسام تربیت.....
۴۷۸	۱۱. حکم تعلیم و تربیت.....
۴۷۹	۱۲. ادله وجوب تعلیم و تربیت.....
۴۸۶	۱۳. اشتراک مادر یا پدر در ولایت بر تربیت فرزندان.....
۴۸۷	۱۴. استحباب تعلیم و تربیت در بعضی امور.....
۴۸۸	۱۵. یادآوری چند مطلب.....

۱۶. فضیلت تربیت و پرورش ایتم..... ۴۹۳
۱۷. روایات وارد شده در فضیلت تربیت ایتم..... ۴۹۴
۱۸. ولایت حاکم مشروط به نبودن پدر و مادر..... ۴۹۷
۱۹. ولایت عدول مؤمنین بر تربیت ایتم..... ۴۹۸
۲۰. تربیت کودک در حقوق مدنی..... ۴۹۸
۲۱. تربیت کودک در اعلامیه جهانی و کنوانسیون حقوق کودک..... ۴۹۹
۲۲. مقایسه تعلیم اسلام با اعلامیه جهانی و کنوانسیون در تربیت کودک..... ۴۹۹

فصل هشتم

عوامل و شیوه‌های مؤثر در تعلیم و تربیت کودکان

اولویت‌های آن / ۵۰۳

- گفتار اول: عوامل و شیوه‌های مؤثر در تعلیم و تربیت کودکان..... ۵۰۵
۱. طرح مسأله..... ۵۰۵
۲. مراحل تعلیم و تربیت..... ۵۰۵
۳. احیای شخصیت کودک..... ۵۱۰
۴. عوامل احیای شخصیت در کودک..... ۵۱۱
۵. اظهار مهربانی و عطف نسبت به کودکان..... ۵۱۸
۶. اجتناب از افراط در محبت به کودک..... ۵۲۳
۷. والدین الگوی تربیتی کودکانند..... ۵۲۵
۸. عادت دادن کودکان به رفتار پسندیده..... ۵۲۸
۹. ارزش‌هایی که عادت به آن‌ها توصیه شده است..... ۵۲۹
۱۰. تربیت با موعظه..... ۵۳۹
۱۱. آداب موعظه..... ۵۴۱
۱۲. تربیت با تشویق..... ۵۴۴
۱۳. نمونه‌هایی از تشویق، در قرآن و احادیث..... ۵۴۴
۱۴. فواید تشویق..... ۵۴۷
۱۵. آداب تشویق..... ۵۴۸
۱۶. تربیت با بیان قصه..... ۵۴۸
۱۷. تربیت با ایجاد مسابقه بین کودکان..... ۵۴۹
۱۸. تربیت با امرونی به کودک..... ۵۴۹
۱۹. تربیت با قهر و دوری از کودک..... ۵۴۹
۲۰. تربیت با تنبیه و تأدیب کودک..... ۵۴۹
- گفتار دوم: اولویت‌های تعلیم و تربیت اسلامی نسبت به کودکان..... ۵۵۱
۱. تعلیم و تربیت در جهت ایمان به آفریدگار جهان..... ۵۵۱
۲. اثر ایمان به خدا در وجود کودک..... ۵۵۳

۳. معرفت و محبت پیامبر ﷺ و خاندان او.....	۵۵۴
۴. آموزش قرآن کریم.....	۵۵۶
۵. آموزش احادیث پیامبر ﷺ و خاندان او.....	۵۵۸
۶. آموزش فرائض دینی.....	۵۵۸
۷. آموزش مستحبات و ترغیب به انجام آن‌ها.....	۵۶۱
۸. توصیه به دعا برای فرزندان.....	۵۶۳
۹. آموزش علوم مختلف.....	۵۶۴
۱۰. آموزش نیازهای جامعه اسلامی.....	۵۶۷
۱۱. آموزش فنون رزمی و آمادگی‌های جسمانی.....	۵۶۸
گفتار سوم: تربیت کودکان نسبت به آداب ضروری.....	۵۷۱
۱. ادب نظافت.....	۵۷۱
۲. ادب غذا خوردن.....	۵۷۲
۳. تربیت کودک به آداب اجتماعی.....	۵۷۳
۴. مشورت با نوجوانان.....	۵۷۸
۵. کمک به نوجوانان در انتخاب دوست.....	۵۷۹
۶. افراد شایسته دوست برای فرزندان.....	۵۸۰
۷. عدالت و مساوات در بین اطراف.....	۵۸۱
۸. آموزش کودکان در قانون اساسی و دیگر قوانین.....	۵۸۲
۹. آموزش کودک در اعلامیه جهانی و پیمان نامه حقوق کودک.....	۵۸۳
نمایه.....	۵۸۵
آیات.....	۵۸۷
روایات.....	۵۹۲
اصطلاحات.....	۶۰۴
اعلام.....	۶۰۷
اماکن.....	۶۰۸

مقدمه معاونت پژوهش

جامعه انسانی بسان بوستانی است که گل های نهال های گوناگون به آن زیبایی و جذابیت داده اند. کودکان، غنچه ها و نونهالان این بوستانند که جفر و شان شادابی بوستان است و رونق گلستان آفرینش. شخصیت خاص کودکان و شاخصه های علمی و اجتماعی آنان، همچنین ظرفیت و ظرفیت های وجودی آنان چنان اقتضا می کند که دیگران، خواه والدین و خواه نهادهای اجتماعی، در راستای حفظ و نگاهداری آنان تلاش و کوششی دوچندان داشته باشند. چرا که نهال وجود کودکان همواره در معرض آفت ها و آسیب های گوناگون است. افزون بر این که آنان آینده سازان جامعه هستند و بی گمان تلاش برای تعلیم و تربیت صحیح و پاسداشت حقوق شان در واقع تأمین و تضمین آینده ای کامیاب و بهتر است.

توجه به حقوق کودکان و نوجوانان نه تنها جزو آموزه های پر تأکید دینی که مورد وفاق همه انسان های وظیفه شناس و مسئولیت پذیر است. از این رو این موضوع در دهه های اخیر همواره محور دغدغه های محققان، خیر اندیشان و بسیاری از مجامع بین المللی

قرار گرفته و علاوه بر تلاش های عملی، آثار فراوانی درباره اهمیت و حقوق آنان تدوین شده و مقررات متعددی در حمایت آنان به تصویب رسیده است.

شریعت مقدس اسلام نیز به کودکان و مسائل مربوط به آنان توجهی جامع و شامل دارد و برای آنها جایگاهی ارزنده قائل است. اسلام کودک را نعمت و امانت الهی در دست والدین می داند و برای تربیت و پرورش وی از جهت جسمی و روحی، مادی و معنوی، اخلاقی و عقلی احکام و توصیه های مفصلی بیان داشته است. این امر به گونه ای است که می توان ادعا کرد بر پایه تعالیم و آموزه های این دین مقدس، الگوی جامع و کامل تربیتی و حقوقی برای کودکان قابل تدوین و ارائه است. برای آگاهی بیشتر مخاطبان گرامی به جا است که در این جا به گونه ای کوتاه، برخی از مهم ترین اصول رفتار با کودک از منظر اسلام بیان گردد؛ اصولی که می تواند در تبیین دیدگاه و ترسیم نظام حقوقی و چارچوب تربیتی کودکان مورد عنایت و بهره برداری قرار گیرد:

۱. **کرامت کودکان:** در دین اسلام کودکان مانند دیگر انسان ها از شخصیت، کرامت و حیثیت انسانی برخوردارند و برخورد سببسته و رفتار انسانی با آنان مورد سفارش این مکتب است. قرآن کریم کسانی را که کودکان بی سرپرست را مورد تکریم قرار نمی دهند، سرزنش کرده است.^۱ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نیز فرموده اند: «فرزند انسان را گرامی بدارید و به شایستگی تربیت کنید تا مورد مغفرت قرار گیرید».^۲

۲. **مصلحت محوری:** مهم ترین عاملی که اقدامات والدین و سرپرستان را نسبت به کودکان جهت می دهد، رعایت مصلحت، خیر و صلاح، به تعبیر دینی، «غبطه» آنان است. از این رو در حقوق اسلام هیچ مرتبی یا سرپرستی نمی تواند بدون رعایت مصلحت کودک اقدامی را مرتکب شود. اهمیت این امر به گونه ای است که بر اساس آیات و روایات تصرف در مال صغیر نیز باید به بهترین شیوه و با رعایت صلاح وی باشد.^۳

۱. «بل لا تکرهون الیتیم» سوره فجر، آیه ۱۷.

۲. حر عاملی، وسائل الشیعه، بی تا: ۱۲۳/۱۵.

۳. سوره انعام، آیه ۱۵۲ و سوره اسراء، آیه ۳۴؛ حر عاملی، بی تا: ۱۸۳/۱۲.

۳. **مهرورزی و ترحم:** از نظر اسلام مهربانی و محبت نسبت به کودکان در زمره اصول بنیادین رفتار با آنان است. در این آیین مقدس پیرامون مراعات حال اطفال و مهرورزی و عطف نسبت به آنها سفارش‌های بسیاری شده است. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله که اسوه نیکو و برجسته اخلاق است، نسبت به کودکان مهر و رأفت داشت.^۱ همچنین از امام صادق علیه السلام روایت شده است که خداوند بنده خود را به خاطر محبت و شدت دوستی فرزندش مورد لطف و رحمت قرار می‌دهد.^۲ در حدیثی دیگر از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله نقل شده است که فرمود: «به بزرگسالان خود احترام بگذارید و به کودکان ترحم و عطفت نمایید».^۳

۴. **آسان‌گیری و مسامحه:** کودکان به لحاظ سن کم و عدم درک کامل واقعیات و ناآگاهی از خیر و صلاح و امور شایسته و ناشایسته، مستحق آسان‌گیری و مدارا هستند. در تعالیم اسلامی برای رفق و مدارا با کودکان و آسان گرفتن کارها در مورد آنان و نیز تغافل، عفو و گذشت از خطاهای آنان توصیه‌های زیادی آمده است. به عنوان نمونه از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله نقل است که فرمودند: «خداوند رحمت کند کسی را که فرزندش را به خیر و نیکی راهنمایی و مساعدت کند، به این که بر او آسان گیرد و از سختی و خطای او درگذرد و او را مورد آزار و اذیت قرار ندهد».^۴

۵. **جلوگیری از آسیب یا خشونت:** به طور کلی در اسلام ایجاد آسیب و خشونت علیه انسان‌های بی گناه نازواست و به طور قطع ممنوعیت آن در مورد کودکان معصوم و کم توان اولویت بیشتری دارد. از این رو، هر عملی که به نوعی خشونت، آسیب و ضرر به جسم ظریف و روح لطیف کودک تلقی شود باید ترک گردد. آیاتی از قرآن کریم^۵ و بسیاری از احادیث از جمله روایت پیشین بر این مطلب دلالت دارد.

۱. «التُّلُفُ بِالصَّبِيَّانِ مِنْ عَادَةِ الرَّسُولِ لَطْفٌ وَ مَهْرُورِزِي بِه كُودَكَانِ اِنْ عَادَاتِ حَمِيدَه پيامبر اکرم صلی الله علیه و آله بود. فیض کاشانی، المحجة البیضاء، بی تا: ۳۶۶/۳

۲. حر عاملی، وسائل الشیعه، بی تا: ۸۸/۱۵

۳. ابن بابویه، عیون اخبار الرضا (ع): ۱۶۳.

۴. حر عاملی، وسائل الشیعه: ۱۹۹/۱۵

۵. سوره ضحی آیه ۹ و سوره بقره آیه ۳۳۳.

۶. **عدالت و اعتدال در رفتار:** بر پایه آموزه های اسلامی، پدر و مادر در اعمال علاقه نسبت به اطفال و نیز شیوه برخورد با هر کودک باید بر پایه عدالت و اعتدال رفتار نمایند. حضرت علی علیه السلام در حدیثی فرموده اند: «بین فرزندان خود به عدالت رفتار کنید، همان گونه که دوست دارید فرزندانتان و مردم نسبت به شما به عدل و داد رفتار نمایند»^۱. اسلام در برخورد با کودکان، حتی در مهر و محبت به آنان، نه افراط را می پسندد و نه تفریط و کوتاهی را. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در حدیثی فرموده اند: «بدترین پدر کسی است که در نیکی و محبت به فرزند به زیاده روی و افراط کشیده شود»^۲.

با مروری بر منابع گران سنگ کتاب و سنت اسلامی با حجمی انبوه از آیات و روایات مواجه می شویم که هر یک به گونه ای به مباحث و مسائل مربوط به کودکان و حقوق آنان پرداخته است. سیره عملی پیشوایان دینی نیز منبعی ارزشمند برای آشنایی با دیدگاه های اسلامی درباره حقوق کودکان و شیوه رفتار با آنان است. درنگ در این منابع به روشنی آشکار می سازد که نگاه اسلام به حقوق کودکان، نگاهی جامع و چند سویه است. این نگاه ناشی از مبانی نگرشی و روشی این دین در امر تعلیم و تربیت است. تعلیم و تربیتی که هم به مسائل مادی و دنیوی کودک توجه دارد و هم به مسائل معنوی و اخروی وی. این جامعیت یکی از ویژگی ها و مزیت های نگرش اسلام درباره حقوق و احکام کودکان است. برخورداری از این میراث سترگ از یک طرف و اهمیت توجه به حقوق کودکان و نوجوانان از طرف دیگر اقتضا می کند که دانشیان و پژوهشیان جهان اسلام توجه و تلاش خود را معطوف صید مروارید های حکمت از این دریای ناپیدا کرانه کنند. از آن جا که امروز خوشبختانه توجه به حقوق کودکان در اغلب جوامع جهان مورد توجه قرار گرفته و پیروان ادیان مختلف و اندیشه های دینی و غیر دینی گوناگون سعی بر ارائه دیدگاه های خود درباره حقوق کودک دارند، بایسته است که دیدگاه های اسلامی درباره احکام و حقوق کودکان نیز مورد باز پژوهی قرار گرفته و در

۱. مجلسی، بحار الانوار: ۱۱۳/۲۳.

۲. «شَرُّ الْأَبَاءِ مَنْ دَعَا الْبِرَّ إِلَى الْإِفْرَاطِ» تاریخ یعقوبی: ۳۲۰/۲.

ساختاری منسجم و روزآمد به محضر اندیشمندان و دغدغه داران و نیز مراکز علمی داخلی و بین المللی ارائه گردد.

مرکز فقهی ائمه اطهار (علیهم السلام) که از آغاز شکل گیری با ژرف اندیشی بنیانگذار فقیدش مرجع عالی قدر حضرت آیت الله العظمی فاضل لنکرانی (رحمه الله) دغدغه و داعیه بیان دیدگاه های مبتنی بر فقه اهل بیت (علیهم السلام) را داشته و دارد، ضرورت بنیادین توجه به مباحث حقوقی، فقهی و تربیتی کودکان را درک و آن را به عنوان یکی از محورهای فعالیت های علمی و پژوهشی خود قرار داد که نخستین رهاورد آن نگارش «موسوعة احکام الاطفال و ادلتها» در هشت مجلد است. این اثر علمی به شیوه استدلالی و تطبیقی (مطالعه دیدگاه ها و مستندات فقه امامیه با تطبیق بر مذاهب فقهی اربعه اهل سنت) مجموعه احکام کودکان و نیز بخشی از مهم ترین حقوق آنان را در اسلام بررسی کرده است.

این موسوعه که با اسناد معتبر است، محترم مرکز، آیت الله شیخ محمد جواد فاضل لنکرانی و مدیریت حجت الاسلام والمسلمین فخریت الله انصاری (نگارنده محترم اثر حاضر) و همکاری محققان ارجمند حجج اسلام محمد جواد انصاری، ابراهیم بهشتی دامغانی، عباس علی پیوندی، عبدالحسین جمالی، علی سعیدی و سید علی اکبر طباطبایی به انجام رسیده و شش مجلد آن چاپ و منتشر شده، تاکنون مورد استقبال فراوان قرار گرفته است. از آن جا که امکان داشت حجم زیاد این مجموعه و مباحث مفصل آن به زبان عربی مانع بهره برداری خیل فراوانی از دانش پژوهان و علاقه مندان گردد، مقرر شد تلخیصی از اثر یادشده به محضر علاقه مندان تقدیم شود. از این رو نگارنده ارجمند با تلاشی در خور تحسین به تلخیص این مجموعه و افزودن موضوع های جدید، همچنین تطبیق مباحث مطرح شده بر مقررات داخلی و پیمان نامه حقوق کودک و نگارش آن به زبان فارسی اقدام نمودند.

در این جا برای اطلاع مخاطبان گرامی به عناوین برخی از عمده ترین مباحثی که در کتاب حاضر مورد توجه قرار گرفته اشاره می شود: اهمیت فقه و لزوم توجه به احکام و حقوق کودکان از منظر فقه اسلامی، تعریف مفاهیمی چون حق و تکلیف و حکم، حجر

کودک، احکام صغیر، احکام بلوغ، زشد کودک و راه‌های احراز آن، همچنین رشد کودک از منظر فقهی و حقوقی، ولایت بر کودک، احکام وصیت نسبت به کودک، مفهوم و محدوده ولایت بر کودکان بدون سرپرست، رعایت حقوق کودک در امر ازدواج، حقوق کودک قبل و بعد از ولادت، لزوم رعایت حق کودک در نسب و هویت، تلقیح مصنوعی، احکام کودکان گمشده و فرزندخواندگی، احکام و حقوق کودک در تغذیه، رضاع و نفقه، حضانت، تعلیم و تربیت کودک، عوامل و شیوه‌های مؤثر در تعلیم و تربیت کودکان، ولایت بر اموال کودک، ولایت بر نکاح صغار، لزوم توجه به احکام و حقوق کودک در مسائل عقیدتی و تربیتی، عبادات کودکان، تصرفات کودک و اموری چون خرید و فروش و دیگر عقود، احکام کودکان در مورد اقرار، قضا و شهادت، و تقلید، جنایت در حق کودکان، احکام بزهکاری کودکان و تأدیب آنها، و احکام و حقوق کودکان استثنایی.

اینک که به یاری خداوند پژوهش حاضر به انجام رسیده و آماده عرضه به اصحاب معرفت و اندیشمندان و پژوهندگان حقوق کودکان است، سزااست که پس از ادای شکر به محضر خداوند متعال، از ریاست و مدیریت مرکز فقهی ائمه اطهار (ع) و نگارنده گرامی حجت الاسلام والمسلمین قدرت الله انصاری بزرگوار زیاب فرهیخته این اثر جناب آقای دکتر ناصر قربان نیا و همه کسانی که در پیدایی این اثر نقش داشته‌اند، تشکر و قدردانی شود. امید که خداوند همگان را در انجام وظایف خطیر و مسئولیت‌های سترگی که بر دوش گرفته‌اند یاری رسان باشد.

دکتر محمد مهدی مقادری

معاون پژوهشی مرکز فقهی ائمه اطهار (ع)

پاییز ۱۳۹۱